

Статус художньої правди у текстовій матриці роману «Джейн Ейр» Шарлотти Бронте

(Назаренко Н. Специфіка української рецепції творчості сестер Бронте. – Маріуполь, 2013. – 223 с.).

Славнозвісний роман «Джейн Ейр» Шарлотти Бронте (1816 – 1855), давно привернув і далі привертає стабільну увагу читацького загалу, справедливо заслуживши світовий розголос. Примітно, що останнім часом предметом критичних зацікавлень закономірно стає і художній доробок ще двох її молодших сестер – Емілії Бронте (1818 – 1848) та Анни Бронте (1820 – 1849). Це, до речі, переконливо засвідчує монографія «Готична поетика у романі «Буреверхи» Емілії Бронте [Львів, 2013, 218 с.] молодої львівської дослідниці Христини Пастух. Тому й не дивно, що творчість трьох сестер часто-густо справедливо розглядається в одному річищі з проекцією на готичну поетику. Щоправда, кожна з них має, без сумніву, чітке вираження індивідуальності на рівні «Я-особи». Звідси – розрізнювальність їхніх величин з огляду на духовно-інтелектуальний стан загалом і спільність художніх пошуків – зокрема. Проте не буде перебільшенням, сказати: кращими творами сестри Бронте вписали самотню сторінку в англійське письменство. Нею можна б ілюструвати – передусім з перспективи часу – вагомість багатьох тверджень, що містяться в праці Т.С. Еліота «Традиція та індивідуальний талант» (1919).

У цьому зв'язку варто наголосити: відрядно, що доцент Маріупольського державного гуманітарного університету Надія Назаренко успішно виконала цікавий проект і видала змістовну монографію «Специфіка української рецепції творчості сестер Бронте» (Маріуполь, 2013. – 223 с.). Звісно, оскільки вона виконана хронологічно раніше, то й містить, приміром, у порівнянні з названою працею Христини Пастух, власне, низку пріоритетних ознак стосовно висвітлення тематично-стильових характеристик художнього спадку сестер Бронте, зокрема, з проекцією на сприйняття в українському літературному процесі. Грунтовна розвідка спрямована на системне вивчення вагомого наукового матеріалу. Зрозуміло, її авторка не оминула увагою розвідок як українських, так і зарубіжних попередників (В.Агєєва, О.Бандровська, Н.Білоус, Е.Бесараб, Т.Гундорова, З.Гражданська, Т.Денисова, Г.Іонкіс, Х.Денисюк (Пастух), О.Забужко, І.Зіньчук, І.Зимомря, М.Крупка, В.Лис, О.Матвієнко, Н.Михальська, С.Павличко, А.Підгорна, В.Погребна, М.Рудницький, М.Рябков, Г.Теленько, М.Тугушева, Дж. Баркер, С.Т.Дейвіс, В.Райт, Д.Хардак, А.Гаррісон, Д.Стенфорд, Е.Гаскелл, Л.Міллер, К.Франк, Е.Чітхейм).

Що ж, доцільно одразу підкреслити: на сторінках монографії системно досліджено науково-критичні та художні форми рецепції творів Шарлотти, Емілії та Анни Бронте в українській літературі. Словом, йдеться про ґрунтовну студію, в якій здійснено порівняльний аналіз різночасових україномовних перекладів романів Шарлотти Бронте та Емілії Бронте. Тут аргументовано осмислено критерії художності, з одного боку, та розмаїті темпоральні ознаки перекладного прочитання оригіналу мовою мети. Звідси – віднесення того чи іншого факту до ієрархії «голосів» першотвору та його перекладних версій. У розряді репрезентативних рішень Надії Назаренко і такі складники, як виявлення типологічних сходжень у кращих зразках прози сестер Бронте, а також таких відомих українських письменниць другої половини ХІХ ст., як Марко Вовчок, Ольга Кобилянська, Леся Українка, Євгенія Ярошинська, Наталія Кобринська. Все це творить добре вибудовану авторкою систему, що має коректне дивізування на різних рівнях художнього нарративу. Важливо, що дослідниця вміло розглянула семантику «автентичності», у т.ч. різних виявів так званої «іншості» стосовно жіночої особистості. Авторка не ізольовано, а контекстуально розкриває інтерференцію національних образів світу з метою виокремлення їхніх конкретних ідентифікаторів. Зрозуміло, пошук такої репрезентації – справа не з легких. Тому є випадки, коли віднесення того чи іншого узагальнення до якоїсь із визначальних ознак чи функцій постає дискусійним.

Рецензована монографія – результат цілеспрямованого підходу дослідниці: в її основу покладена кандидатська дисертація, яку вона успішно захистила в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка у квітні 2011 року. Природною є структурна схема праці. Її

складники логічно взаємопов'язані між собою і творять органічну цілісність: «Українська рецепція творчості Шарлотти, Емілії та Анни Бронте в контексті теорії діалогізму» (перший розділ), «Переклад як форма рецепції: ієрархія голосів оригіналу та його художніх версій» (другий розділ); «Типологічні сходження у творах сестер Бронте та українських письменниць другої половини XIX століття» (третій розділ). Відповідні підрозділи («Літературний феномен сестер Бронте»; «Художня спадщина англійських письменниць у призмі наукової критики»); «Концепція адресата як спроба заново прочитати оригінал»; «Переклад – інтерференція національних образів світу»; «Феміністичні тенденції у творах сестер Бронте та українській прозі»; «Шарлотта Бронте та Марко Вовчок: «автентичність» та «іншість» жіночої особистості»; «Діалог нарративних моделей у творах сестер Бронте та Ольги Кобилянської» служать тій концепції, яка цілісно презентує об'єкт дослідницької ділянки.

Чому все це важливе в зіставному плані? Порівняльне літературознавство в Україні має ще чимало прогалин у самому його «інтонуванні», яке в самотній спосіб збагачує українську культуру новими іменами, фактами, а звідси – становленням духовно значущої панорами. Таким чином у свідомість читача вводиться масив, що тривалий період був або невідомий, або малознаний з огляду на різні причини; вони, як правило, далекі від норми, якщо мати на оці літератури недержавотворчих народів. Звісно, це болить, бо нерідко той чи інший дослідник, навіть володіючи іноземними мовами, а все ж чітко не диференціює структурні, комунікативні та насамперед – художні реалізації крізь призму порівняння з материком рідної культури. Тут вагомо звучить своєрідний жанр повчання, за допомогою якого сучасний інтелектуал покликаний розуміти перспективу метатекстуальності, щоб у контекстуальній площині плідотно оперувати «впізнанням» нового у певному культурному просторі – російськомовному, англійськомовному, німецькомовному, польськомовному, угорськомовному тощо.

Так, пропонована праця містить продуктивну спробу – окреслити сутність рецепції творчого доробку Шарлотти Бронте, Емілії Бронте та Анни Бронте в українській літературі з проекцією на аспекти компаративістики. Поза всяким сумнівом, має місце відповідність презентації отриманих результатів (на інформативному, критично-оцінювальному та інтепретаційному рівнях). Вони загалом добре співвідносяться з предметом і метакритичним інструментарієм.

Йдеться про детальне висвітлення феміністичних тенденцій в англійській та українській прозі другої половини XIX століття, глибоке розкриття динаміки та специфіки процесу сприйняття прози майстринь англійського слова в українському письменстві. Це потребувало проникнення в текстову структуру, встановлення типологічних збігів у творах сестер Бронте – «Jane Eyre» («Джейн Ейр», 1847), «Shirley» («Шерлі», 1849), «Villette» («Віллет»; «Містечко», 1853) Шарлотти Бронте; «Wuthering Heights» («Грозовий перевал», 1847) Емілії Бронте; «Agnes Grey» («Агнес Грей», 1847), а також «The Tenant of Wildfell Hall» («Незнайомка з Відфел-Холу», 1848) Анни Бронте. Це – з одного боку; а з іншого – широкі прозові полотна, у т.ч. «Жива душа» (1868), («В глушині» (1875) Марка Вовчка (1833 – 1907); повісті («Царівна» (1895), «Через кладку» (1913) Ольги Кобилянської (1863 – 1942); твори «Мій роман» (1917) Любові Яновської (1861 – 1933), («Перекинчики» (1903) Євгенії Ярошинської (1868 – 1904), а також зразки малої прози – оповідання («Розмова» (1908), «Жаль» (1890), «Приязнь» (1905) Лесі Українки (1871 – 1913) та («Дух часу» (1898), «Ядзя і Катруся» (1904)) Наталії Кобринської (1855 – 1920).

Зумисне наголошуємо на окремих фактах з хроніки літературного потоку. Бо вони дають можливість побачити феноменальну відносність, що накладається на художні й позамистецькі явища у процесі рецепції за умов конкретно-історичної ситуації. Впадає в око художня практика, приміром, Шарлотти Бронте й Ольги Кобилянської. Хоч вона різна, але водночас є оптимальною, якщо закрюювати бесіду про розгортання засад освоєння істотних основ життя й мистецьких «лекцій з естетики» (Г.- В.- Ф. Гегель). Названі митці активно утвердили свою присутність в англійській та українській національних літературних системах, власне, органічно осмисленою самоідентифікацією (це особливо зримо проступає під пером Ольги Кобилянської, яка з однаковою потужністю творила українською та німецькою мовами).

Прагнемо відразу виокремити загальну позитивну рису пропонованої до руки роботи: Надія Назаренко широко залучила до аналізу тексти мовою оригіналу – англійською. Щоправда, перекладні тексти – навіть за умови адекватної інтерпретації – у багатьох випадках містять різночитання. Тому можна тільки пошкодувати, що дослідниця недостатньо мотивовано розкрила сутність перекладного канону та його модифікацій сприйняття оригіналу крізь призму перекладу. Тут була б можливість ширше виявити стимульовану властивість перекладних версій (зрозуміло, у кращих зразках) творити типологічні ряди міжлітературних явищ. Подібний підступ був би доцільним, оскільки авторка праці володіє мовою Шекспіра.

Матерія досліджуваного масиву дає можливість усебічно з'ясувати спільні та відмінні виражальні засоби, що мають місце у художніх творах сестер Бронте. Дотримуючись засад щодо потреби обґрунтувати кожне положення, то Надії Назаренко як дослідниці вдалося конструктивно з'ясувати сутність ідей, характерних для Вікторіанської доби з проекцією на художню свідомість передусім сестер Бронте, а також на усебічну оцінку кожного факту рецепції їхніх прозових зразків в Україні. Йдеться про трактування значимості проактивної та ретроактивної інтерференції за умов, коли від 40-х років XIX ст. в англослов'янському культурному просторі категорія національного й відповідно похідного її узусу наповнювалася новою інтенцією текстопороджувального змісту. Так, наприклад, Джеймс Расселл Ловелл стверджував ще у 1843 році: «Ми все ще далекі від розуміння того, за що так палко молимося, – це національна література... Але ми насправді прагнемо національної літератури».

Ця теза мала дискурсивну цілісність як певний загальноестетичний прекоконструкт щодо розвитку як англійської, так і американської літератур. Слід додати: цю властивість їхньої художньої еволюції аргументовано окреслила Тетяна Михед, авторка ґрунтовної монографії «Пуританська традиція і література американського ренесансу: 1830 – 1860» (К., 2006). До речі, монографічна робота могла б мати і додаткові пошукові імпульси на рівні концепту, коли б Надія Назаренко поглибила окремі ціннісні орієнтири, що містяться, зокрема, у працях, зокрема, Х.Пастух («Еволюція готичної поетики і роман «Буреверхи» Емілії Бронте») та М.Крупки («Емансипаційні тенденції в українській жіночій прозі кінця XIX – початку XX ст.»).

Змістова ідентифікація національних образів характеризується продуктивною інтроспекцією, тобто активним заглибленням у внутрішній світ персонажів, у творчості Шарлотти Бронте, Емілії Бронте, Анни Бронте, а також Марка Вовчка, Ольги Кобилянської та Лесі Українки – носіїв культур неспоріднених народів. Адже, як це переконливо доводить Надія Назаренко, художня світобудова під пером сестер Бронте та представників українського жіночого письма заснована на типологічно близьких ходах. Вони на загал – свідки суголосних духовних змагань своєї доби. А їхні долі постають своєрідним контекстуальним виявом епохи з усіма суперечностями, що спричинили у досліджуваних романах, повістях, оповіданнях, власне, модальний комунікативний тип розповіді. Тому можна вважати вдалою спробу авторки монографії докладно осмислити причини рецепції романів сестер Бронте з боку низки репрезентантів української критики, визначити крізь призму «стереоскопічного читання» критерії й темпоральні ознаки першої українськомовної інтерпретації роману «Незнайомка з Вільдфел-Холу» Анни Бронте, висвітлити культурно- історичні реалії на тлі феміністичних тенденцій у творах англійського та українського жіночого письма 40 – 90-х рр. XIX століття (тут примітні другий та третій розділи: «Переклад як форма рецепції: ієрархія голосів оригіналу і його художніх версій»; «Типологічні сходження у творах сестер Бронте та українських письменниць другої половини XIX ст.»).

Дослідниця доволі сміливо пропонує розгляд творів сестер Бронте, Марка Вовчка, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, характеризуючи у типологічному зіставленні їхні національно-культурні коди. Вони ідентифіковані на рівні змістових і формальних критеріїв. Вони реалізуються на тлі, сказати б, програми інтеркультурних взаємодій, тобто у вигляді самоосягнення духовного потенціалу окремої творчої особистості. Тому й не викликає заперечення типологічна порівнюваність жіночого письма, природи його естетичних цінностей у практиці сестер Бронте, а відтак – Марка Вовчка, Ольги Кобилянської, Євгенії Ярошинської, Любові Яновської, Наталії Кобринської, Лесі Українки. Авторка слушно доводить, що у таких

зрізах має місце концептуальне структурування понять, уявлень, тлумачень стосовно не стільки зовнішньої подібності історико-соціальних обставин творчості, скільки передусім їхньої внутрішньої основи. Останнє дозволяє виокремити динаміку взаємодії «Я – особи» з боку конкретного творця та осмислюваного середовища, співмірного на рівні соціального та національного звучання. Проте ця співмірність не завжди адекватно відтворює художнє бачення, що втілене названими письменниками в їхніх творах. На перший погляд, видається певна штучність пошуку так званих спільних чи відмінних «зустрічних течій» поміж спонукою сестер Бронте, а також Марка Вовчка, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, власне, до текстотворення. З іншого боку, тут не йдеться про кардинально різні компетенції, якщо закрювати бесіду про представницьку роль названих представників для розвитку національної культури, приміром, Шарлотти Бронте для англійської, Ольги Кобилянської – для української. Адже йдеться не про фіксацію явища, а радше – про його з'ясування, представлення, розкриття крізь призму адаптації текстів однієї літератури іншою, що зумовлює феномен акультурації і ширше – онаціоналення художньо довершеної моделі мислення шляхом перекладу.

Словом, майбутній читач матиме внутрішню радість, коли ознайомиться з матеріалом цікаво написаної монографії, що присвячена вивченню творчості трьох обдарованих сестер Бронте. Йдеться про тему, що віддзеркалює статус такої життєвої правди, яку утверджувала у своїх творах, у першу чергу, Шарлотта Бронте.

Людмила Краснова, проф. (Дрогобич)

Поет із роду Боровиків

(«Романтичний дискурс Левка Боровиковського. Літературний портрет. – Микола Ткачук. – Тернопіль: Збруч. – 2015. – 168 с.)

Стисло повідомляє «Літературна Україна», що 22 лютого (1806 – 1889) народився Левко Боровиковський – поет, автор балад, пісень, дум, збірки байок «Байки і прибаютки» («ЛУ» № 8, 19 лютого 2015 р.)

Одночасно з цим сухим повідомленням вийшла друком ошатна книжка тернопільського ученого Миколи Ткачука «Романтичний дискурс Левка Боровиковського. Літературний портрет» (Тернопіль, 2015).

Ось так раптово далекий ніби від нас романтик Боровиковський став нашим сучасником, болісно близьким, бо нагадав про себе у жорстокі часи: «Прийшли вісті до милої, / Що милого вбито...». Ні, Левка не забували, вшановували зачинателя українського романтизму, хоч монографій і не писали, крім ось тепер Миколи Ткачука. Він же оприлюднив у 1991 р. навчальний посібник «Стиль балад Левка Боровиковського, а 2000 року – монографічну студію – «Поетика балад Левка Боровиковського із передмовою незабутнього Романа Гром'яка. Учений наголошував на тому, що книжка Миколи Ткачука актуальна, бо висвітлює Левка Боровиковського всебічно – у контексті українського і світового романтизму. Розширив горизонти вивчення творчості Боровиковського і збірник наукових праць «Творчість Левка Боровиковського в контексті слов'янського романтизму» (2007, Луцьк).

Один з авторів цього збірника – відомий науковець Марія Моклиця, відчуваючи трагізм підтексту творів Левка Боровиковського і його особистого життя, зазначає: «Боровиковський так і не зважився на творчість від власного «я»: на це потрібна сила звільненої і самодостатньої індивідуальності»¹.

Мабуть, саме з цією тезою Марії Василівни і намагається вести конверсійний діалог Микола Ткачук. Усе його дослідження «Романтичний дискурс Левка Боровиковського» побудовано на протилежній тезі – Боровиковський справжній зачинатель українського романтичного річища, талановитий і самобутній, будитель романтичного сприйняття світу.

¹ Творчість Левка Боровиковського в контексті слов'янського романтизму // Волинь філологічна: текст і контекст. – Вип. 2. – Луцьк, 2007. – С. 22.